

ВАСИЛ ПОПОВ*

Димитър Великов

(50 години от рождението на писателя)

Първата книга, която издава писателят Васил Попов, е озаглавена кратко и непретенциозно „Разкази“ (1959). Тя не поражда сърдечно посрещане от страна на литературната критика. Наистина, в нея не всичко е равностойно, както в повечето случаи става с цялостната дебютна творческа изява, но има нещо, което би трябвало да ни накара да погледнем зад схематичното подреждане на художествените ценности, за да можем да посочим повече чрез интуицията си, отколкото с конкретната фактологична доказателственост скритите тенденции на бъдещото творческо развитие. Сега е далеч по-лесно, когато е излязла и последната му до този момент книга „Самолет от Цюрих“ (1980), когато имат свое самостоятелно литературно битие романите: „Времето на героя“ и „Низината“, сборникът с разкази „Корените“.

И така, щом като днес ни се налага да осмислим значимото в повече от двадесетгодишното творческо присъствие на Васил Попов в съвременната ни българска проза, то ние не трябва да пропускаме, че в своята първа книга писателят ще загатне без поза, но в същото време, категорично, че голямата му творческа цел ще бъде свързана с постигането на дълбокия вътрешен катаклизъм в човешката душевност, където рефлектират обществено-историческите промени в съвременната действителност. Ето например в разказите от втората му книга „Човекът и земята“ вече отсъства опосредованото отношение на автора към сюжета, действителността вече се е превърнала в лични преживявания и чувства, в индивидуален творчески опит, в художествени обобщения. Тук писателят ще постави и един от главните конфликти в бъдещото си развитие — „социалистическото осъвременяване на българина“, както сполучливо ще го формулира рано починалият литературен критик Цветан Стоянов. И наистина без всякаква идейна преднамереност в разказа „Спокойствие“ се появява образът на поваленото от трактора дърво с корени, които стърчат в небето. В многопосочния художествен подтекст на този образ се съдържа творческата тенденция на философско-психологическото осмисляне на социалните и нравствените процеси в българското село като следствие от социалистическите преобразования. В търсенето и постигането на изконната връзка човек — земя, човек — общество семантиката на съществителното „корени“ ще придобива все по-богат художествен подтекст, ще служи за вътрешна връзка между отделните белетристични книги на Васил Попов.

* Статията е дадена за печат преди смъртта на писателя. Бел. ред.

И докато в разказите от „Човекът и земята“ можем да забележим елементи на очерковост, то реализмът на художественото изображение в „Корените“ носи вече своя неподражаема условност и атмосфера, в която белетристичните образи се превръщат в носители на социално-историческата перспектива с всичките ѝ философско-психологически нюанси. Може в отделните персонажи да открием известни прототипни елементи, но те са така преплавени в хода на творческия акт, че ние възприемаме образите на героите повече откъм художествено обобщаващата им страна, като изразители на душевност, която ни отвежда към дълбините на народностното самосъзнание, с неговата житейска далновидност и гъвкавост, с предположението му към фолклорно-поетичното мислене. Васил Попов пресъздава не толкова едно обществено и социално явление — активната миграция от града към селото, която достига своя връх през 60-те години, а нещо много повече. Светът на неговите герои, взет в пространствено-временната му единност, представлява художествен синтез на социалните явления и нрави, които са заложили в съвремението, незабележими често, но дълбоки и вечни като непреходните човешки чувства.

И Спас, наметнат с чорбаджийски зеленото палто, и Жегъла с неговата привидна затвореност и невъзприемчивост към всичко ново, и партийният секретар на отмиращото село Горския с неудържимо фанатичната си вяра, и Генерала, който иска да запечата в словото истината за хората и за този свят, и баба Неделя, превърнала се в символ на неумиращата родова памет — всички те надхвърлят повседневната представа за реалистичност. Писателят ги изгражда със средствата на една оригинална поетика, в която естетическите и етичните ценности притежават повишена художествена условност. Поражда се чувството, че светът придобива художествена конкретност не по силата на обективните закони на човешкото познание, а чрез засилване на субективния емоционално-изобразителен пласт в повествованието. Така пътуването на Жегъла към кооперативните лозя е в същност връщане към изчезващото минало, към всичко онова, което преди е било пълноценен живот, а днес изживява сетните си дни.

Това експресивно-визуално конкретизиране на минали събития, на хора, на мисли и емоционални състояния е органично споено в събитийния пласт на повествованието. В следенето на вътрешните психически действия в съзнанието на героите и на техните външни реакции и жестове писателят постига живо и пластично изграждане на един свят, обречен на отмиране в процеса на цялостното социално преустройство на обществото. Цикличната композиция предполага тематична и сюжетна единност, а това е достатъчна предпоставка за изграждането на литературни характери, които синтезират социално-историческите и нравствено етичните преходи в обществото, в бита и душевността на отделната личност. Съвременността е проникнала в съзнанието на героите, поставила ги е в ситуацията на преосмисляне и избор. Отделните персонажи търсят истината в промените около себе си, в своите постъпки, помисли и чувства. И няма значение дали това ще бъде Спас, „който все върви срещу вятъра“, или Иларионката, който като бяла пеперуда търси посоката си, продава и купува отново собствената си къща, защото не в града е неговият корен, или Горският с неговата фанатична упоритост да спре изселването, или Босьо Босев с философската му вгледеност за постигане на онова, „дето не спира на едно място и ни кара да се замислим и да не искаме никъде да потеглим. Онова, дето ни обръща към нас самите.“

Споменахме вече за субективизирането на света в зависимост от емоционално-мисловното състояние на героите. Тази индивидуалност на творческата особеност придобива особена функционалност при разрешаването на проблема за ценностната ориентация на човека във времето и пространството. Автор с особена чувствителност към протичащото време, Васил Попов ще потърси неговото отражение не само в конфликтната същност на своите герои, но ще улови

и отрази застиналите му следи в стените на напуснатите къщи, в дръжките на земеделските сечива, съхранили топлината и смисъла на човешкия допир („Мигове“), във въображаемия разговор между обезлюдените къщи („Къщите“). Това чувство за протичащо време създава неподправената художествена атмосфера в разказите. Като че ли всичко се слива органично по силата на някакъв предварителен сценарий, подчинен на непредотвратимия ход на времето. Заедно с това атмосферата в разказите създава трайно усещане за застиналото време. Животът на тези неколцина герои, останали в опразненото село, е непрекъснато вглеждане в себе си, в миналото и във всичко, свързано със земята. Извисени над дребните грижи, героите постигат истината за своя живот, разбират новите социални и обществени отношения, макар и да не ги приемат напълно, защото възрастта и свързаните с нея етични ценности трудно се поддават на промяна. Те не могат да забравят миналото си, защото там са не само техните ниви, но и онова жизнеутвърждаващо усещане за човешката пълноценност.

Във втората част на сборника „Корените“, озаглавена „Вечни времена“, са изведени по-категорично онези белетристични тенденции, които в първата част остават по-често в сферата на подтекста. Във „Вечни времена“ те са вече обективна художествена реалност, болезнена, но закономерна. Пренасят не само хора, покъщнина, пренасят се и костите на мъртвите. Прекъсват последните нишки с миналото, с историческата памет: „Като хвърляше с лопатата, струваше му се, че засипва не само костите на баща си, а и цялото старо родно село . . . Отдавна беше съборил бащината си къща, а тя рухна едва сега подир сандьехто . . .“ („Вечни времена“). Героите осъзнават хода на историята. Тяхната родова памет, която е извор на богатата им душевност, определя в същото време и ценностната им ориентация в днешния и в утрешния ден. Всеки от тях си има собствена истина и тя не е еднаква за практичния дух на Спас, за грубия и затворен характер на Жегъла, за Иларионката с неговата неспособност да намери своя корен, разкъсан между града и селото, за драстичната упоритост на Горския. Но всички те все пак разбират, че не могат да спрат „Туй лето не се спира“. И ако Жегъла постига болезненото познание на тази истина в последните си земни мигове, преди да се захлуши върху своята сянка, то „безсловесният Босьо Босев“ стига до нея по свой начин — чрез дълбоката човешка привързаност към другите. Упоритостта на партийния секретар Горския и твърдостта на Генерала и на Спас е различна. Животът на отделната личност е просмукан от живота на останалите, от родовото съзнание, а това вече предопределя и творческата позиция на писателя, и белетристичните похвати. Проблемите не се разрешават в границите на предварителната тезисност. С усет за художествена мяра В. Попов отразява процесите на урбанизация, отчуждението от нравствеността и бита, свързани със земята. Съвсем лаконично писателят поставя белетристичния акцент върху психографията на „новите граждани“, синовете и дъщерите на онези, които изживяват последните си дни заедно с отмиращото село. Нотките на публицистичност се долавят в скептичните размисли на Спас, че народът се е отприщил да живее, че човек става бог, а това е вече страшна работа, защото сега всичко му е позволено.

С тези проблеми отчасти ще се срещнем и в романа „Времето на героя“ и това ще бъде закономерен израз на вътрешната единност на идейно-тематичните търсения на В. Попов. Но тук вече писателят ще навлезе в явления от повисок философско-интелектуален заряд, в „естетически терен“, където диалектиката на човешкото познание постига художествените граници на своето безкрайно и противоречиво осъществяване. Атакувани са идеологическите, естетическите и нравствените ценности, които в процеса на социалистическите преобразования намират трудно и болезнено истинската си същност. Ако се опитаме да разчленим сюжетно-композиционната постройка на романа, ще се убедим в ней-

ната простота и несложност като събитийност и фабулиране. Изместването на събитийността е особеност и за разказите от „Корените“. Но това съвсем не предполага обедняване на художествената структура на разказите и на романа. В случая като че ли имаме не изграждане на характеристиките на героите в релацията им с определени обстоятелства и събития, а доминиране на медитативността.

Актуалността на романа е не само в идейно-художествения заряд, но и в оригиналната сюжетно-повествователна структура. Ако трябва да маркираме някои от основните проблеми в романа, то бихме посочили проблема за възпитанието на човешката душевност в условията на социалистическите и междудушевните взаимоотношения. Особено богат като смислов и идеен подтекст е разговарът между Иван и стария съветски писател, в образа на който В. Попов е вложил доста черти от личността на Иля Еренбург: „Някога ние мислехме, че революцията е определен срок от време, с постоянните си промени, с гигантските скокове на човека в немислими преди области, с необикновената му дързост срещу природата . . . А революцията в съзнанието е най-страшното и велико нещо . . .“ В този размисъл са синтезирани като че ли всички останали проблеми в романа — емоционалното обедняване на съвременния човек, обезличаването му от постиженията на научно-техническата революция, отчуждението от народностните традиции и душевност, демитологизацията на любовта и приятелството, утилитаризмът, превърнал се в тревожно обществено явление. Поел отговорността да навлезе в тези кардинални за съвремението ни идеологически, нравствени и психологически проблеми, В. Попов осъзнава и творческия риск, който съпътства художественото изследване на тази деликатна и трудна материя, още повече, че откритата авторска позиция е туширана и само внимателното следене на идейно-смисловата натовареност на диалозите, на асоциативния поток на съзнанието ще ни отведе до творческата концепция на писателя, до неговото ангажирано, бих добавил, публицистично отношение към съвременната нравствена конфликтност, фокусирана в характеристиките на героите — интелектуалното безделие и скука в средата на Христина, Джо, Соня Криспин и Джина, епизодите, свързани с пребиваването на познатия ни герой от сб. „Корените“ Иларион в столицата и др.

Васил Попов никъде не насилва вътрешната мотивировка на сюжетното действие и на развитието на характеристиките. Така психологическият казус в романа обхваща все по-голяма част от истините и неистините на търсещата човешка мисъл, за да прерасне в открита обществена дилема. Героите се стремят към своето осъществяване, но протезите на един несвършен социален стереотип ги поставят в конфликт със самите себе си. Поривът на Мария към обич се превръща в нереализирана експанзия — Мария преди заминаването на Калуд за Лондон и Мария след завръщането му. С пределна пестеливост писателят извежда образите на Иван и Калуд към реалистичното оптимистично начало в живота, без да го абсолютизира натрапчиво.

Склонен съм да премина покрай нашепващите гласове за опасната демитологизация на човека и човешките ценности, защото в тъкмата на романа е вплетена една нравственост, една творческа позиция, която ни отвежда към здраво-то етично начало в националния ни характер. Заедно с това може съвсем определено да се защити тезата, че с „Времето на героя“ Васил Попов обогати структурата на съвременния роман. Но тъй като творческият процес невинаги следва праволинейната градация на художественото израстване и на обемното отразяване на социалните и естетическите ценности в света, можем да приемем сборниците: „Това красиво човечество“ (1971), „Зеленият тръбач“ (1975), „Горещи следи“ (1976) не като степенуване по скалата на художествената градация, а като израз на тематично-художествените търсения на писателя, като разширяване на „естетическия терен“ на неговата проза.

В сборника „Зеленият тръбач“ има един разказ, озаглавен „Социология“¹. Той може да ни послужи като своеобразен ключ за творческата лаборатория на писателя. Авторът сам ни въвежда в света на идейно-естетическите търсения, в прехода от сборника „Корените“ към романа „Времето на героя“ — преход, фиксиран като по-късно сюжетно осмисляне, защото сам писателят сподели, че е написал този разказ доста време след излизането на сб. „Корените“ и романа „Времето на героя“. Но късната дата е свидетелство за органичния творчески свят на писателя, затова че в творческото му съзнание не са заглъхнали проблемите, които разрешава в предишните си две книги; нещо повече, че той търси тяхната по-богата художествена интерпретация и осмисляне: „На празния бял лист видях Горския седнал в църквата, да дялка клечка с ножката си. Уверяваше няколко бабички, че няма бог. Босът извика Алис, тя провери справките, статистическите данни, анализа, характеристиките — щеше да заминава на световния конгрес по социология във Варна, а аз вече не исках да се занимавам с Горския и проучвах клиниката на едно особено заболяване — морална инсуфициенция, — от което беше заболял наскоро бъдещият ми герой. Горският изчезна от листа сърдит, но ми се закани с пръст и ми каза за хиляден път, че аз трябва да се върна на село, защото там ми е хвърлен пътят и там ми е забит коренът. Не исках да споря с него и затова не го попитах в кое село трябва да се върна. Бъдещият ми герой не се занимаваше със селски въпроси, не се интересуваше от бабички, които не искат поп, а сами са готови да отслужват собствените си погребения. Той имаше нова душевност и затова трябваше да го гоня с железните букви по много бели листа“². („Социология“). Творческата органичност на идейно-естетическите търсения в прозата на В. Попов е предпоставка и за раждането на неговия роман — „Низината“ (1977). Този роман, колкото и да изненадва с художественото и жанровото си своеобразие, е закономерно явление в развитието на писателя. Основния белетристичен акцент В. Попов поставя върху кристализирането на комунистическите нравствени ценности в съзнанието на разнolikата човешка маса, сбрана на невиджаното по своите мащаби строителство в Девненската низина.

Всеки от героите в романа е дошъл по различен повод в низината, всеки от тях носи своето минало, понякога заплетено от шемета на житейските превратности. Но всички те откриват смисъла на своя минал, днешен и бъдещ живот. Повечето от героите са групирани в художествено значими корелации: Гаврилов — Ана; Иван Гяуров — Кира Кирова; Григор Манчев — Димитричка; Иван Рафаилов — Донка и др. Всеки от тях гравитира в орбита от проблеми, които отразяват различните страни от сложната социална и нравствено-етична динамика на съвременieto ни. В съзнанието на всеки от тях с различен емоционално-смыслов нюанс рефлектират проблемите на гигантското строителство, взети в обществено-идеологически и в социално-психологически аспект. Художествената алтернатива на писателя е да проникне зад видимия свят на явленията, да открие онава, което е вътре в човека. По силата на една скрита и трайна творческа закономерност почти всички герои търсят и постигат в различна степен тайната на тази нежна и опасна материя — човека. Вниманието и любовта на автора е към онези герои, които са разтворили своето лично щастие в големите идеи на времето: „Такива хора, изглежда, са грубият горивен материал на историята. Те изгарят и подхранват нейната енергия, като оставят след себе си дела, на пръв поглед незабележими като тях, а пълни със значение и смисъл.“

Героите на Васил Попов са личности пълноценни и активни. Те отстояват своите чувства, възгледи и мечти. Писателят изгражда характерите им в динамични психологически ситуации. Потърсени са функционалните възможности на вътрешния монолог и диалог, на свободното асоциативно следене на едновременно

менността на психологическите движения в съзнанието на героите. Нещо повече, по своята художествена обемност образите в романа изграждат система от символи, чрез които се отразяват съществените черти от социалистическия облик на съвременността, взета като развитие в общественно-социален, в нравствено-психологически и в естетически аспект.

Че Васил Попов е от тези писатели, които трудно се вметват в строгите граници на категоричните критически оценки, а още по-малко и в предсказанията за бъдещото му творческо развитие, можем да се убедим, ако се спрем на последните му три книги, излезли след романа „Низината“. Това са пътеписът — „Слънцето на Грузия“, есеистичната книга „Слова“ и сборникът с разкази за Куба — „Дайкири“.

„Слънцето на Грузия“ се включва в традиционните изисквания на пътеписния жанр, но в същото време и ги надхвърля не само поради по-различната насоченост на творческия замисъл, но и с цялостния облик на белетристичната си реализация. Писателят ще надникне с помощта на своите спътници и на спечелените приятели в древната история на този народ, в тайните на вековната му култура, в която са кристализирали безсмъртните пориви на грузинския народен гений. Без никакъв нюанс на емоционална повърхностност авторът ни внушава завладяващата непосредственост на всяка негова среща по грузинската земя. Така познавателната страна на повествованието получава допълнителна емоционално-естетическа натовареност. Художествената сполука на пътеписа е не толкова във фактографски-документалната страна на пресъздадения природен, икономически и социален облик на съветска Грузия, колкото в действените и психологическите уплътнени творчески реакции на писателя, които изграждат съдържателната органичност на пътеписната книга. Васил Попов непрекъснато ще дири най-верните отговори на спонтанно раждащите се въпроси и най-вече на въпроса: „Какво е Грузия?“ И, както сам писателят казва: „Може би именно в чужбина ние търсим най-много лицето на родината.“ В психологическата особеност на тази реакция е заложен един от ключовете за творческата сполука. Защото навсякъде авторът ще открива не „Разликите, а близостта“ между историческото и културното минало на грузинския и на българския народ, между характера на грузинеца и на българина. Почти като синтез звучат думите на писателя: „И така посоките са се слели над нашите две страни, над нашите земи, изстрадали и с териториите си, и с историите си, и с душата на своите народи понятия за изток и запад, нашествията и робствата, възходите и паденията си.“

И ако ние вече сме си изградили определен стереотип за възприемане на творческите реакции на писателя-пътеписец, то те се оказват неприложими спрямо есеистичната му книга „Слова“. Тя е може би най-личната книга на писателя и в същото време той постига нещо далеч по-значимо от своеобразието на индивидуалната творческа реакция спрямо историческите, литературните и нравствените ценности. Импулсивната натура на белетристичния му талант е предпоставка и за полемичното му отношение спрямо метаморфозите на личността в нашата съвременност, с пораженията от урбанистичната експанзия, с непреодоления житейски и духовен конформизъм („Слово за душата“). Заедно с това писателят ще отрази и болезнения опит на човека да възстанови тази прекъсната хармонична връзка със света на своето минало, т.е. с онзи нравствен и емоционален стабилитет, присъщ за човека, живеещ с природата, вслушан в нейното вечно движение... От тази малко или много по-лична психологическа анамнеза за духовния кризис в днешната личност В. Попов ще потърси далеч по-сложната взаимовръзка на твореца с хората, респ. със света, с цялата му политическа и природна нестабилност.

И като една далеч по-непосредствена проекция на тази връзка на човека с другите хора е „Слово за живия автобус“. От автентичния случай — подвигът

на д-р Стефан Черкезов, който загива при спасяването на хората от горящия автобус, писателят ще стигне до респектиращото внушение за нравственото извисяване на социалистическата личност и до по-интимното обобщение, което ни подсказва, че във всекидневниот, внезапно и тих, без суета и парадност съществува нравственият героизъм и само трябва повод, за да останем приковани за кой ли път пред шеметното му извисяване.

Пленен от личностното и творческото обаяние на Фр. Г. Лорка, Ги дьо Мопасан, Ъ. Хемингуей, Ем. Станев, Илия Бешков... , Васил Попов ще постигне пълноценното превъплъщение в техния художествен свят, за да разгадае недоизказаните истини за творческия им подвиг, за неимоверното им човешко страдание. В есеистичния ток на артистичното заживяване на писателя със света на тези класици на световната литература присъствува по-явно или по-незабележимо остроуто светоусещане на съвременника. Така авторът не само ще преоткрие непреходната художествена значимост на тяхното литературно наследство, но ще обективира и гражданската реакция на днешния човек с неговата социална нетърпимост и нравствена самовзискателност.

В „Слово за Емилиян Станев“ и „Слово за Илия Бешков“ личните контакти на В. Попов с двамата крайно своеобразни творци изграждат допълнителен, автентичен психологически план, в който есеистичният размисъл придобива неочаквана дълбочина и неподозирана проникновеност. Така той приближава пластичната загадъчност на Емилиян Станевите герои до привидната парадоксалност на размислите на Илия Бешков. Разкривайки един друг художествен свят, авторът ще маркира и границите на своето творческо верую. Тази специфична есеистична позиция присъствува с различна степен на конкретност като тенденция още в „Слово за ръката на художника“, за да намери цялостен синтез в „Слово за собствената територия“. Стилните похвати с внезапната смяна на временните планове на повествование, с това пределно пластично моделиране на художествени светове и на човешки ценности ни отвеждат към най-доброто в прозата на писателя — романа „Времето на героя“ и сб. „Корените“ с тази разлика, че в есеистичния сборник „Слова“ те притежават неподозирана естетическа функционалност в границите на конкретния творчески замисъл.

Обогатяването на творческите похвати, на образната система в прозата на В. Попов е свързано с разширяване на идейно-тематичните граници на неговите търсения. С този стремеж да се постигне съкровеният облик на прогресивните и хуманистичните идеи, определящи състоянието и развитието на днешното човешко общество. Изследвайки социално-психологическите дилеми в човешката личност, писателят ще визира един малко или много глобален кръг от проблеми, които определят обществения и индивидуалния статус на една нация или на една личност в историческите закономерности на днешната епоха. Онова, което знаем за творческото светоусещане и темперамента на В. Попов, намира сетното си потвърждение в неговия сборник с разкази за Куба, озаглавен „Дайкири“. Съпричастността на писателя с кубинския характер идва от по-ранното му сродяване с художествения свят на латиноамериканската литература. Това навлизане в специфичната национална атмосфера, в света на етичните ценности, съчетано с неподражаемата творческа нагласа на писателя, води до онзи трудно достижим синхрон, когато авторът реагира на онова, до което се докосва не с творческия стереотип на чужденеца, а с деликатността на познавача, на художника, който вече се е сродил с един нов обществен климат, с драматизма на човешките съдби.

И ако в разказа „Дайкири“ действителността в Куба и кубинския характер присъствуват съвсем фрагментарно и повече като намек, то с „Росарио“ писателят ще ни въведе в сложния и драматичен характер на кубинската душевност, в революционния дух на обществената атмосфера. С една особена психологиче-

ска пластичност В. Попов ще намери неповторимите черти в характера на тайнствената и загадъчна Росарио, секретар на партиен комитет, „воювала срещу бандите в Ескамбрай...“. Обаянието от смелостта на тази жена се слива със силата на женската ѝ загадъчност, така се запалва онази искра, която кара Херардо да въздъхне и заяви: „Ако Росарио каже, и аз ще скоча в огъня заради нея“, или ражда плача и песента на негъра Помпа.

Всичко това, включено в системата на повседневното европейско мислене, може да изглежда противоречиво и необяснимо, както е странно болестното състояние на героя от разказа „Ръцете на Калисто“. Но художествената проникновеност на писателя-психолог намира оригиналната познавателна, психологическа и етична мотивировка на необяснимите за обикновеното мислене събития и човешки прояви. Така се ражда онова естетическо внушение, което ни превежда през особеностите на чуждия национален характер и темперамент и ни сродява с порива за свобода и щастие.

Почти във всеки един от разказите присъствува революцията, но писателят не се интересува от външните изменения на нейната величавост, а от отражението ѝ върху отделната човешка личност и съдба. Мотивът за революцията е вплетен в разказа за една или друга житейска история и в тази проекция отвърне на революционните събития писателят достига до социално-психологическите обобщения за измененията на кубинския характер и заедно с това — до онези общочовешки размисли за тайната на социалното битие и за безкрайния свят на човешката душевност. В национално типичното В. Попов е открил и типологически сходното като следствие от общите закономерности при изграждането на социалистическото общество. Тази типология в социалните тенденции се слива с органичното единство в досегашното творчество на писателя. В съдбата на селянина Доминго Чавес от едноименния разказ или в живота на шивача Ферлосио Албарикое от разказа „Дупката“ и по-точно в тяхната житейска философия откриваме някои от идейните нюанси от „Корените“. Ето какво мисли Ферлосио Албарикое: „... И блокове да построят тука, и небостъргачи, пак ще се върнем и пак ще ни викат ония от Дупката. Ама ние ще се върнем, каквото и да става, и живите, и мъртвите, защото винаги сме били тука, а да си тука е много повече, отколкото някъде другаде.“ Едва ли в случая става дума за невъзможността да се въприема новото, което триумфът на революцията донася за тези хора, а за онази съкровена връзка между човек и роден край, между човек и земя, която предопределя в значителна степен неговия духовен облик, синтезира натрупаните в паметта на поколенията социални и етични ценности и определя позицията и поведението спрямо днешните обществени и психологически размествания в действителността и в човешкото съзнание.

В сборника „Дайкири“ има няколко разказа: „Нощ в Сан Франциско де Паула“, „Както ще бъде“ и „Момчето Фелипе“. Те не са обособени в самостоятелен цикъл. Тях по-скоро ги обединява един мащабен, отнасящ се до цялото творчество на В. Попов проблем — за същността и предназначението на твореца и на творческото начало у човека. Идеята, че човекът на изкуството и неговите произведения трябва да служат на народа („Момчето Фелипе“), сама по себе си не е нова, но в сюжетния контекст на разказа тя получава нов и неочакван идеен ракурс, за да ни върне към онези истини, от които малко или много сме се откъснали.

С перото на творец, който познава законите на художествената условност, в която хора и събития могат да оживяват отново, В. Попов ще пресъздаде образа на писателя Ърнест Хемингвей — „Нощ в Сан Франциско де Паула“. В органичната художествена атмосфера на този разказ писателят ще потърси синтеза на големите човешки проблеми, за „нещастieto да знаеш“ и за смисъла на творчеството. Със своята артистична дарба авторът навлиза в безкрайния твор-

чески свят на Хемингвей, в неговата душевност, за да ни приобщи към жестоката му човешка и творческа драма, разиграла се през последните месеци от живота му, когато: „... ти, абсолютен господар на думите и образите, трябва да слезеш от своя престол. Трябва да абдикираш, да изгубиш поданиците си, дотогава служили ти вярно, да изгубиш изгревите и залезите на надеждите си и илюзиите си, да признаеш най-после, че не можеш да бъдеш победен, но можеш да потърсиш единствения изход от унищожението в двойната цев на старата си пушка. . .“

Писателят създава неподражаема художествена атмосфера, в която времето може да тече и в обратна посока и мъртвите да стават „по-живи и от живите“. Кубинските разкази на Васил Попов, освен че представляват художествено завършена проза, съдържат и истинското творческо познание за психологията на кубинската душевност, за напастения в паметта на поколенията социален трагизъм и за светлите хуманистични идеали на социалистическото настояще.

За мнозина последната книга на писателя „Самолет от Цюрих“ може да се стори интригуваща на пръв поглед със своето заглавие. Заглавие загадъчно, свързано с опосредованите ни знания за този швейцарски град, с атмосферата на западноевропейския бит. . . Но в същност този сборник далеч не се побира в съдържателните граници на едноименния разказ, който дава заглавието му. Защото една част от разказите — „Видение“, „Нравствен подвиг“ — се включват в идейния контекст на книгата „Корените“, друга част, като „Братя“, „Памет“, ни отвеждат към антифашистката проблематика, характерна за дебютната книга „Разкази“, трети като „Екваториален полюс“ и „Самолет от Цюрих“ имат по-явна или по-скрита връзка с книгата „Зеленият тръбач“.

Дали в случая не се стига до съдържателна фрагментарност в новата книга на писателя? Ако се водим по външната тематичност, няма да бъде никак трудно да мотивираме набързо подобна теза. Но трябва веднага да кажем, че цялото досегашно творчество на Васил Попов представлява търпеливо и все по-задълбочаващо се художествено изследване на един определен кръг от проблеми, които със своята типологичност фокусират глобалните размествания в съвременната действителност и душевност. Чужд на прибрзаното творческо нагаждане към актуалните за конкретната петилетка социални задачи, писателят ще следи талвега на историческите закономерности, онова, което осмисля днешния ни ден и ни подготвя за хармоничното човешко бъдеще, онова, което ни забавя и ни поставя пред противоречията на конкретния обществен момент, пред нашите собствени несъвършенства.

Ето защо независимо от портретната индивидуализация на героите можем да кажем, че писателят си има един свой определен човешки тип, който ще претърпява различни художествени превращения, но въпреки това ще запазва нещо непроменливо в основната си емоционална нагласа, в ценностната си ориентация спрямо динамичната обществена система. Той може по нещо да ни напомня на Иван от „Времето на героя“, както Продан от разказа „Видение“ с мястото си, което заема в съвременното общество, и с трагизма, породен от прекъсващата се връзка с родовата памет, но в същото време да има своя собствена съдба, която да ляга в основата на отделния литературен сюжет. Същото е и с д-р Викентиев от „Екваториален полюс“, с неговия размисъл за бъдещата участ на отделната личност в тревожното бъдеще на човечеството писателят ни отвежда към някои от размислите на персонажите от „Времето на героя“ за атомизирането на психическия свят на съвременника.

Поведен от силата на творческото си въображение и интуиция, без да бъде футуролог, Васил Попов ще навлезе в сферата на предполагаемите, но все още недоказуеми истини за човека и неговия психически свят, ще изследва с майсторството си на сърцевед крайностните отклонения в душевността и поведе-

нието на болния от посочения по-горе разказ, който си е внушил, че е Роалд Амундсен, за да сподели чрез размислите на д-р Викентиев: „Не ще замръзнем, казваше докторът в този миг, скъпа моя, а ще изгорим, може би днес, може би утре, може би след милион години. Само че твоят Амундсен, както всички болни, беше избрал само едното, а нормалният човек едновременно изстива и се изпепелява от жар.“

В белетристичния сборник „Самолет от Цюрих“ отново се очертават две от силните черти в таланта на Васил Попов — извисеният интелектуално-философски размисъл при художественото пресъздаване на модерната градска психика и богатата асоциативна натовареност на пластичната образност при отразяването на емоционално-нравствения свят на народностната душевност, на социалното битие на хората от българското село. Така че всяка класификация за прозата на този писател ще бъде едностранчива, ако не се съобразим с тези две художествено-изобразителни линии. Защото независимо от това, че Васил Попов влиза в литературата заедно с писатели като Йордан Радичков, Димитър Вълев, Николай Хайтов, Георги Мишев, внесли проблемите на разрушаващата се регионална затвореност на българското село, разместването на нравствените ценности и представи, които са изглеждали изконни, той не се побира в литературния термин „писатели деревенщичи“. Може би силният интерес към световната литература, култура, философия, наука, който явно идва от естественото предразположение на характера му, го отвежда към онази традиция в нашата литература, която пресъздава художествено резките амплитуди във все по-силно урбанизиращата се част от българското общество. В драмата на съвременния интелект съществуват типологични закономерности, присъщи за самосъзнанието на съвременната цивилизация. А това вече предполага мащабността и отговорността на творческите търсения на Васил Попов в тази сфера на човешкото познание. Затова понякога изглежда, че заедно със следването на родната художествена традиция писателят като че ли превключва в друга образна система и естетика, които ни отвеждат към големите образци от световната художествена проза. Наличието на такъв културологичен пласт в творческото самосъзнание на писателя му позволява да отрази обемно не само „нещата, но и природата на нещата“.

От дълбочинните процеси в националния характер и душевност до футурологичните проблеми на социалния и нравствения статус — в тези най-общи идейно-художествени измерения творчеството на Васил Попов не само участва в изграждането на облика на съвременната българска проза, но и дава всички основания да очакваме, че то ще има и своето обратно моделиращо въздействие върху духовния облик и себепознанието на съвременника.